

KUNJUT (SESANUM INDICUM L) O‘SIMLIGINING TUZILISHI VA YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI

Saitmuradova Mahliyo Alisher qizi¹

O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali

“Biotexnologiya” yo‘nalishi talabasi

Anvarov Bobur Baxodir o‘g‘li²

O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali

“Biotexnologiya” yo‘nalishi talabasi

Mamatqulova Iroda Ergashevna³

O‘zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali

“Biotexnologiya” kafedrasida o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu tezisda *Sesenum indicum L.* o‘simligining biologik xususiyatlari va yetishtirish texnologiyasi haqida so‘z yuritiladi. Ushbu o‘simlik. issiqsevar, yorug‘sevar, qisqa kun o‘simligi va o‘sish davri 90 – 110 (120-150) kun ekanligi bilan bizning xududga mos keladi.

Kalit so‘zlar: *Sesenum indicum L.*, ko‘sak, alein, linol, pavletin, stearin, trombotsit, oqsil.

Kunjut –kunjutdoshlar oilasiga mansub bir va ko‘p yillik o‘tsimon o‘simliklar turkumi, moyli ekin. Vatani – Afrika. Poyasi tik o‘sadi, 4-6 ta uzun yon shoxlar chiqaradi. Bargi oddiy, bandli, yakka-yakka yoki qarama-qarshi joylashgan, tukli. Guli barg qo‘ltig‘ida 1-3 ta bo‘lib joylashgan, 5 bargli. Mevasi ko‘sakcha, cho‘ziq, yassi, tukli. Bir tupda 20-300 ko‘sakcha bo‘ladi. Ko‘sakchasi 2 yoki 4 chanoqli. Uzunligi 3-5 sm. 1000 dona urug‘i vazni 2-5 g. Urug‘ining rangi och yoki to‘q jigarrang, goh oq va qora. Kunjut issiqsevar, yorug‘sevar, qisqa kun o‘simligi. Urug‘i 15-16°C da unib chiqadi. O‘sish davri 90 – 110 (120-150) kun.

Kunjut eng qimmatli moyli ekinlardan, urug‘i tarkibida 65% moy, 16-19% oqsil, 16-17% azotsiz moddalar mavjud. Kunjut sur tuproqli, unumdor, don-dukakli ekinlardan bo‘shagan yerdarda mo‘l hosil beradi. O‘suv davrida 2-3 marta kultivatsiya qilinadi, ikki marta har gektarga 40-50 kg dan azot berib qo‘shimcha oziqlantiriladi. Gullashiga qadar 1-2 marta, gullash davrida 2 marta suv beriladi. Hozirgi kunda **O‘zbekistonda kunjutning 3 navi yetishtiriladi.**

Kunjutni yetishtirish texnologiyasi. Kunjut eng qimmatli moyli ekinlardan hisoblanadi. Uning urug‘ida 16-19 foiz oqsil va 16-17 foiz azotsiz moddalar mavjud. Kunjut issiqsevar, yorug‘sevar o‘simlik bo‘lib, qisqa kunda o‘sadi. O‘zbekistonda «Toshkent-112» navi ekiladi. Kunjut bir bor ekilgan yerga 6-7 yildan keyin qayta ekiladi, chunki kasallik va zararkunandalar bilan ko‘p shikastlanadi. Kunjut uchun

unumdor, sho'rlanmagan va begona o'tlardan tozalangan yerlarni ajratish kerak bo'ladi. U yerning chuqur haydalişini talab qiladi. Yer haydashdan oldin bir gektar yerga 10-15 tonna go'ng, 40-50 kilogramm fosfor bilan oziqlantirib, 25-27 santimetr chuqurlikda haydab qo'yiladi. Bahorda ekishdan oldin yerlar sho'rlangan bo'lsa yuviladi. Ekishgacha 1-2 marta kultivatsiya qilinadi. Begona o'tlar bilan kam zararlangan yerlar aprel oyining boshlarida 8-10 santimetr chuqurlikda bir marta kultivatsiyalash yetarlidir. Ekishdan oldin yerlar egatlar orqali sug'oriladi. Sizot suvlari yaqin joylashgan o'tloqi va o'tloqibotqoq yerlarni ekishdan oldin sug'orilmasa ham bo'ladi. Asosan ekiladigan urug'larning sifatiga katta e'tibor berilishi kerak. Urug'ning tozaligi 95-98 foiz va uning unuvchanligi 85- 95 foizdan kam bo'lmasligi lozim. Kunjutning urug'ini tuproq harorati 15-16 gradus bo'lganda ekish maqsadga muvofiq bo'ladi. Kunjut kech ko'klamda may oyining birinchi haftasida ekiladi. Yerga 10-15 iyunda ekilishi zarur. Kunjut keng qatorlab ekiladi, qator orasi 60-70 santimetr, ekish chuqurligi 3-5 santimetrdan oshmasligi kerak. Bir gektar yerga 1,5- 2,0 million dona yoki 5-6 kilogramm urug' ekiladi. Urug'lar 5-6 kunda unib chiqadi, maysalari -4 gradus sovuqda nobud bo'ladi. O'suv davrida 2-3 marta kultivatsiya qilinadi, yagana qilinmaydi. 2-4 marta sug'oriladi. Gullaguncha 40-50 kg azot va 20 kg kaliy bilan oziqlantirib sug'oriladi. Gullagandan keyin gektar hisobiga yana azotli o'g'itlardan 30 kg va fosforli o'g'itlardan 20 kg dan berib sug'oriladi. Yerlar yumshatiladi va begona o'tlardan tozalanadi. Kunjut o'suv davrining dastlabki 30-40 kunida sekin rivojlanadi va begona o'tlar ko'proq ta'sir ko'rsatadi. Uning vegetatsion davri 80-120 kun hisoblanadi. Vegetatsiya oxirida o'simlikning barglari sarg'ayib to'kiladi, pastki ko'sakchalari oldin etiladi. Vaqtida uning hosili yig'ib olinmasa ko'sakchalar yorilib urug' to'kiladi. O'roq mashinasida o'rib yig'ib olingan kunjut bog'lanib xirmonda quritiladi va 10- 12 kundan keyin qo'lda yanchiladi. O'simlikni pastga qaragan holda qoqib olinadi. Don tozalash mashinalarda tozalanadi va qopda yoki 20-30 santimetr balandlikdagi toza yerda saqlanadi. Saqlanadigan urug'likda namlik 9 foizdan ko'p bo'lmasligi kerak. Kunjut (*sesamum indecum L.*) o'rta va yengil, darajali quritilgan tuproqlarda yaxshi o'sdi. Sho'rlanishga yoki turg'un suvga toqat qilmadi. Kunjut birinchi 30 kun ichida sekin o'sish sur'ati bilan tavsiflanadi, ildiz barglari va poyalariga qaraganda tezroq o'sdi. Kunjut urug'ini yig'ib olishda 3-bosqichli quritish amalga oshirildi. Kunjut o'suv davrining dastlabki 30-40 kunida sekin rivojlanadi va begona o'tlar ko'proq ta'sir ko'rsatadi. Uning vegetatsion davri 80-120 kun hisoblanadi. Vegetatsiya oxirida o'simlikning barglari sarg'ayib to'kiladi, pastki ko'sakchalari oldin etiladi. Vaqtida uning hosili yig'ib olinmasa ko'sakchalar yorilib urug' to'kiladi. O'roq mashinasida o'rib yig'ib olingan kunjut bog'lanib xirmonda quritiladi va 10- 12 kundan keyin qo'lda yanchiladi. O'simlikni pastga qaragan holda qoqib olinadi. Don tozalash mashinalarda tozalanadi va qopda yoki 20-30 santimetr balandlikdagi toza yerda saqlanadi. Saqlanadigan urug'da namlik 9 foizdan ko'p bo'lmasligi kerak.[2,3]

Xulosa qilib aytganda, kunjut o'simligini dorivorlik xususiyatlarini o'rgangan holda, uni ko'paytirish va yetishtirish texnologiyalarini bilgan holda farmasevtikada qo'llaniladigan kunjut o'simligini urug'idan ko'paytirish yaxshi natija beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'. Axmedov. A. Ergashev. A. Abzalov, M. Yo'lchiyeva.. D. Musayev. Dorivor o'simliklarni yetishtirish texnologiyasi.
2. D. R., J. Riney, G. Smith, and T. Wiemers. 2008. Sesame grower guide. Sesaco Sesame Coordinators, Lubbock, TX. www.sesaco.net (accessed 18 Jul. 2014).
3. McSorley, R. 1999. Host suitability of potential cover crops for root-knot nematodes. *J. Nematol.* 31 (4S): 619–623
4. O'zMU Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.